OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

Oikeushallinto-osasto
Hallitussihteeri Kirta Heine

MUISTIO 19.5.2016

Eduskunnan lakivaliokunnalle

U-jatkokirjelmä; Valtioneuvoston kirjelmä U 1/2014 vp eduskunnalle ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi (vapautensa menettäneiden oikeusapua koskeva direktiivi)

Komission ehdotus
Euroopan komissio on 27.11.2013 tehnyt ehdotuksen Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi ensivaiheen oikeusavusta rikoksesta epäillyille tai syytetyille henkilöille, jotka ovat menettäneet vapautensa, sekä oikeusavusta eurooppalaista pidätysmääräystä koskevissa menettelyissä. Direktiiviehdotukseen liittyy komission suositus rikoksesta epäiltyjen tai syytettyjen oikeudesta oikeusapuun rikosoikeudellisissa menettelyissä. Direktiivin tavoitteena on varmistaa, että rikosoikeudellisissa menettelyissä vapautensa menettäneillä epäillyillä tai syytetyillä on mahdollisuus saada valtion kustantamaa oikeusapua jo ennen varsinaisen oikeusapupäätöksen tekoa.

Ensivaiheen oikeusavulla tarkoitettaisiin ennen lainvoimaisen oikeusapupäätöksen saantia annettavaa oikeusapua erotuksena oikeusapupäätökseen perustuvasta tavanomaisesta oikeusavusta.

Direktiivin tärkeimmät kysymykset ovat liittyneet soveltamisalaan siltä osin kuin direktiivi edellyttäisi oikeusavun laajentamista vähäisinä pidettävien rikosasioiden käsittelyyn. Suuri valiokunta on todennut lausumassaan (SuVX 22/2014 vp), että direktiivin jatkovalmisteluissa on tarkoin pohdittava sitä, onko direktiiviehdotuksen lähtökohta laajentaa oikeusapua vähäisinä pidettävien rikosasioiden käsittelyssä tarkoituksenmukainen. Asia ratkesi neuvoston yleisnäkemyksessä Suomen kannattamalla tavalla. Yleisnäkemyksen mukaan direktiiviä ei sovellettaisi vähäisiin rikosasioihin (minor offences), joissa muu kuin tuomioistuin määrää rangaistuksen (rikesakko- ja rangaistusmääräysasiat) tai joissa vapauden menetystä ei voida määrätä seuraamukseksi. Vähemmän vakavissa rikosasioissa (less serious offences) kansallisessa lainsäädännössä voidaan säätää, että ensivaiheen oikeusapua annetaan vain, mikäli oikeudenmukaisuus (interests of justice) sitä edellyttää.

U-jatkokirje 15/2015 vp ja Lakivaliokunnan lausunto 11/2015 vp
Euroopan parlamentti ehdotti komission ehdotuksesta ja yleisnäkemyksestä poiketen, että direktiivi kattaisi rikosoikeudellisissa menettelyissä sekä ensivaiheen että tavanomaisen oikeusavun. Valiokunta yhtyi lausunnossaan valtioneuvoston kantaan, jonka mukaan direktiivin soveltamisalan laajentaminen esitetyllä tavalla neuvottelujen tässä vaiheessa ei ole perusteltua. Suuri valiokunta yhtyi lakivaliokunnan lausunnon mukaisesti valtioneuvoston kantaan.

Tilanne nyt
Euroopan parlamentin ensimmäisen käsittelyn kannassa oli edellisessä U-jatkokirjeessä mainituin tavoin eräitä eroavaisuuksia neuvoston yleisnäkemykseen verrattuna. Näihin eroavaisuuksiin on pyritty löytämään kompromisseja trilogineuvotteluissa ja useissa neuvoston työryhmäkokouksissa.

Viimeisimmässä työryhmän kokouksessa 11.5.2016 on tuotu esille Euroopan parlamentin ehdotus direktiivin käsitteistön muuttamisesta komission ehdotuksessa ja neuvoston yleisnäkemyksessä esitetystä. Ehdotus tarkoittaisi samalla soveltamisalan laajentamista. Muilta osin direktiiviin ei ole ehdotettu muutoksia, jotka olisivat Suomen kannalta hankalia hyväksyä.

Euroopan parlamentti katsoo, että direktiivin tulisi sisältää ainoastaan käsite oikeusapu nykyisten käsitteiden ensivaiheen oikeusapu ja tavanomainen oikeusapu sijasta. Direktiiviä sovellettaisiin epäiltyjen tai syytettyjen, jotka ovat menettäneet vapautensa, oikeuteen saada (~~ensivaiheen~~) oikeusapua rikosoikeudellisissa menettelyissä sekä eurooppalaista pidätysmääräystä koskevien menettelyjen kohteena olevien etsittyjen henkilöiden oikeuteen saada (~~ensivaiheen ja tavanomaista~~) oikeusapua. Oikeusavun saamisen edellytyksenä olisi lisäksi, että henkilöllä on avustajadirektiivin (2013/48/EU) mukainen oikeus avustajaan. Oikeutta oikeusapuun olisi mahdollista arvioida henkilön varojen perusteella jäsenvaltiossa sovellettavien kriteerien mukaisesti.

Parlamentti kokee ensivaiheen oikeusavun käsitteen tarpeettoman monimutkaiseksi ja että käsitteellä ei olisi mitään lisäarvoa kansalaisille. Parlamentti katsoo, että ensivaiheen oikeusavun käsitettä ei tarvita, mikäli tavanomaista oikeusapua tarjotaan ajallisesti riittävän aikaisessa vaiheessa.

Valtioneuvoston kanta

Suomi voi hyväksyä ehdotetun käsitteen muutoksen edellyttäen, että direktiivi sisältää riittävät säännökset soveltamisalasta poikkeamisesta vähäisten rikosten osalta.

Suomessa voimassa olevassa oikeusapulaissa ei ole käsitettä ensivaiheen oikeusapu. Oikeusapulaki tuntee ainoastaan käsitteen oikeusapu. Oikeusapua voidaan tarvittaessa tilanteen äkkinäisesti niin vaatiessa antaa myös jo ennen varsinaisen oikeusapupäätöksen tekoa. Oikeusavun antamisessa ei ole ajallisesti ilmennyt ongelmia. Lisäksi sähköisen asioinnin käyttöönoton jälkeen oikeusapupäätös on selvissä tapauksissa mahdollista saada keskimäärin 1-2 päivän kuluessa.